

Kayseri İlinde Halk Ebeliği ile İlgili Geleneksel Uygulamalar *

Öğr. Gör. Vesile Şenol¹, Öğr. Gör. Demet Ünalın¹, Dr. Fevziye Çetinkaya², Dr. Yusuf Öztürk²

¹Erciyes Üniversitesi Halil Bayraktar Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

²Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı

*Bu çalışma, VIII. Halk Sağlığı Günlerinde (23-25 Haziran 2003) poster bildiri olarak sunulmuştur.

Özet

Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırma kırsal alanda ana ve çocuk sağlığı sorunları ile karşılaşan halkın başvurduğu geleneksel halk ebeliği uygulamalarını saptamak amacıyla yapılmıştır. Araştırma evrenini oluşturan 53 kırsal alan sağlık ocağı bölgesinden –sistemik örnekleme yöntemi ile– 26 sağlık ocağı örnekleme alınmış; ancak 6 sağlık ocağı bölgesine ait anket soru formları, eksik veri içermesi ve o toplumda geleneksel tedavi yöntemlerinin uygulanmaması nedeniyle değerlendirme dışında bırakılmıştır. Araştırma verileri Mart-Ağustos 2001 tarihleri arasında, sağlık evi ebeleri aracılığı ile araştırmacı tarafından yapılandırılmış anket formunun yerel toplum liderlerine yüz yüze uygulanması yoluyla toplanmıştır. Anket formu gebelik, doğum, düşük, lohusalık, kısırılık, yenidoğan bebek bakımı ve tedavisinde karşılaşılan sorunların çözülmesine yönelik yaygın olarak uygulanan geleneksel uygulamaları tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Toplanan veriler bilgisayar ortamında değerlendirilmiş ve gösterimlerde yüzde dağılımları kullanılmıştır.

Çalışmada görüşme yapılan kişilerin ifadelerine göre, yenidoğan bebeklere uygulanan sağlığa zararlı uygulamaların başında; yenidoğan bebeği kundaklama (%59.6), tuzlama (44.4), höllüğe (elenmiş, ısıtılmış, soğutulmuş toprak) yatırma (%37.0), pişik olan bebeğe pudra, kına tozu ekme, yumurta sarısı (%33.8) ve sidikli toprak (%3.7) sürme, göbek kordonunu cam kırığı, jilet gibi malzemelerle kesme (%32.6), göbeğe penisilin tozu (%32.6), toprak ekme, tükürme, ateşlenen bebeğin üzerini sıkıca örterek terletme (%25.0), sarımsak olan bebeğin iki kaşının arasını jiletle çizerek sarılığı kestirme (%24.4), pamukçuk olan bebeğin dilini anne saçını ile silme (%35.1), kendi idrarını içirme (%8.9), çivit, şeker, tebeşir tozu (%5.6) sürme, ishal olan çocuğa anne sütü, sıvı gıdalar vermeme (%9.3) gibi uygulamalar gelirken; kadınlara uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri arasında; gebelere hamileliği boyunca ağır işler yaptırma (%8.3), az yemek yedirme (%26.4), doğum sırasında gebenin karnına bastırma (%37.3), lohusaya su ve sulu gıdalar vermemesi (%18.5), höllüğe yatırma (%26.7), doğum ağrısı geçmeyen lohusaya bebek eşini yedirme (%8.3), karnına eşek semeri bağlama (%11.1), kısır kadının rahmine bazı malzemeler karıştırılarak hazırlanan merhemler koyma (%24.0), okutulmuş gıdalar yedirme (%52.0), istenmeyen gebeliklerden kurtulmak için kadının rahmine limon, şap, nişadır, göztaşı, ebeğömece, çorap şişi, tavuk tüyü, çuvaldız, çöp koyma (%23.0) ve kadının yemeklerine katırmağı, atsineği koyarak yedirme (%23.0) gibi uygulamalar yer almaktadır.

Sonuç olarak, geleneksel halk ebeliği ile ilgili olarak Kayseri kırsal alan sağlık ocağı bölgelerinde yapılan bu çalışmada, sağlığa yararı olmayan ama zararsız uygulamaların yanı sıra sağlığa zararlı geleneksel uygulamaların önemli boyutta olduğu ve halen uygulandığı sonucuna varılmıştır.

Toplumun sağlıkla ilgili davranışlarını geliştirebilmek için sağlık yöneticisi ve uygulayıcılarının bu tür davranışların arkasında hangi kültürel etmenlerin yer aldığını bilmeleri, mutlaka değiştirilmesi gereken zararlı uygulamalar üzerinde durmaları ve sağlığı olumsuz yönde etkilemeyecek uygulamaların medikal tedaviyle birlikte kullanımına izin vermeleri, istenilen amaca ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Anahtar kelimeler: Sağlık, halk ebeliği, geleneksel uygulamalar

Abstract

Customs and Applications on Public Midwifery in Kayseri

This descriptive study was conducted in rural areas in order to determine the traditional midwifery applications for mother and child health problems. In this study 26 rural area primary health care centers were taken as a _ systematic sampling from 53 rural area primary health care centers, however, as the questionnaire forms coming from six of the primary health care centers had missing data and did not conduct the traditional treatment methods of that community, the results from those two centers were not included in the evaluation process. The data was collected between March-August 2001 via a face to face questionnaire applied by primary health care centers' midwives to the local community leaders. The questionnaire included questions aimed to determine the common traditional applications for problems about pregnancy, birth, miscarriage, parturiency, infertility, neonatal care and treatment. The data collected was evaluated by a computer program and presented as percent distributions.

According to the answers of people who were interviewed, the most common applications that could be harmful to the newborn baby were swaddling (59.6%); salting (44.4%); putting warm soil in the baby's diaper (37.0%); applying powder or henna or spreading egg yolk (33.8%), or urinated soil (3.7%) on the rashes; cutting the umbilical cord with things like broken glass, razor blade (32.6%); spraying penicillin powder, soil or spitting on the umbilical wound (32.6%); make the baby with fever sweat by covering the baby tightly with too many covers (25%); cutting the area between the two eyebrows of the baby with jaundice (24.4%); to wipe the tongue of the baby with the mother's hair (35.1%), make the baby drink his/her own urine (8.9%), applying indigo blue, sugar, chalk (5.6%) on the tongue of the baby who has moniliasis; restricting the breast feeding and liquid intake in diarrheic babies (9.3%).

The most common traditional therapeutic methods for mothers that could be harmful were making the pregnant do hard works during pregnancy (8.3%); making her eat less (26.4%); applying pressure on the abdomen during labor (37.3%); restricting the water and liquid intake during parturiency (18.5%); putting soil in the mother's bed (26.7%); if the labor pain did not diminish making her eat the placenta (8.3%), or tying saddle on her abdomen (11.1%); putting ointment prepared by various substances in the uterus of infertile woman (24.0%); make the infertile woman eat prayed-over food (52.0%); in order to get rid of the unwanted pregnancies putting a piece of lemon, alum, ammonia, blue vitriol, marsh mallow, knitting needle, hen feather, sack needle straw in the uterus (23.0%), putting mule's hoof or a dead horse fly in woman's meals (23%).

In conclusion, this study showed that although there are harmless or useless traditional midwifery applications, there are enormous amount of applications that could be health threatening and still in use in rural primary health care regions of Kayseri.

In order to improve the communities' behaviors on health issues, health administrators and operators need to know what kind of cultural factors lead behind these kinds of applications, to work on these hazardous applications and to let the use of harmless traditional applications concomitant with the medical treatments.

Keywords: Health, public midwifery, customary practice

Giriş ve Amaç

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamaya başlamasından bu yana kendi hayatını koruma içgüdü, sağlığı ilgilendiren inanç ve uygulamaların doğmasına yol açmıştır. Böylece ilkel kavimlerde temelleri atılan ve daha sonra kuşaktan kuşağa geçerek "Halk Tababeti" kimliği kazanan "Tıbbi Folklor" içinde, sağlığa zararlı âdet ve davranışlar, faydalı gelenek ve görenekler, fay-

dalı olmayıp sağlığa da zararı olmayan âdet ve davranışlar ortaya çıkmıştır (1). Günümüzde de bu uygulamalardan bir kısmı yöreden yöreye, aileden aileye, kişiden kişiye bazı farklılıklar göstererek halen varlıklarını sürdürmekte ve ağırlıklarını korumaktadır (2). Geleneksel uygulamalar dünyanın hemen her yerinde değişik sıklıkla başvurulan tedavi yaklaşımlarıdır ve bu uygulamaların büyük bir çoğunluğunu sağlığa

zararlı olan ve erken tedaviyi geciktiren geleneksel uygulamalar oluşturmaktadır (3-6) Eski çağlardan beri üzerinde çeşitli uygarlıkların kurulması nedeniyle çok zengin bir folklorla sahip ülkemizde de geleneksel sağlık uygulamaları Türk toplumunun genelinde, özellikle de köylerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (7-9). İnanç ve benimseme, çabuk ve kolay ulaşma, denemişlik, sosyokültürel düzeyin düşük olması, ekonomik olma gibi etkenlerin rol oynaması nedeniyle, toplumlar ifade ettiklerinden daha sık geleneksel uygulamalara başvurmaktadır (10-13). Diğer taraftan sağlık hizmetlerinin, çağdaş tıp anlayışına uygun olduğu ölçüde kültürlerle de uygun olması, sağlık hizmetlerinin halk tarafından beğenilerek, istenerek ve verimli bir biçimde kullanımını sağlamaktadır. Tıbbi modernizasyonun ve bilginin altın çağını yaşadığımız 21'inci yüzyılda, çağdaş tıp anlayışına aykırı geleneksel uygulamaların tanımlanması, analiz edilmesi, sağlığa yararları ve zararlarının tespiti zorunlu hale gelmiştir. Bu uygulamaların tıbbi ve psikososyal açıdan bilimsel etkinliğinin belirlenerek "uygun olanlarının modern tıba entegrasyonu" ile sinerjik etki sağlanabileceği düşünülmektedir (1).

Bu çalışmada, Kayseri kırsal kesim sağlık ocağı bölgelerinde, sağlık hizmetleri sunumunda önem ve öncelik taşıyan ana ve çocuk sağlığına ilişkin geçmişte ve günümüzde halen uygulanmakta olan geleneksel halk ebeliği uygulamalarının tespiti amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem

Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırma Mart-Ağustos 2001 tarihleri arasında, Kayseri ilinde 53 kırsal alan sağlık ocağı bölgesinden –sistemik örnekleme yöntemi ile– örnekleme alınan 26 sağlık ocağı bölgesinde yapılmıştır. Araştırma verileri, 75 sorudan oluşan ve araştırmacı tarafından yapılandırılmış 60 anket formunun Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü aracılığıyla ilgili sağlık ocağı bölgelerinde görev yapan ebelere postalanması yoluyla top-

lanmıştır. Altı bölgeye ait anket formu, eksik veri içermesi ve geleneksel uygulamaların bu bölgelerde artık uygulanmaması gibi nedenlerle değerlendirme dışı bırakılmış, 20 sağlık ocağı bölgesi ve 54 veri formu üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Anket soruları açık uçlu olup, ülkemiz genelinde uygulanan geleneksel uygulamalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Her bir sağlık ocağı bölgesinin kendine özgü farklı uygulamaları için açık uçlu "diğer" seçeneği ilave edilmiştir. Ebeler, anket formlarını ebe nineler ve yaşlı kişilerle yüz yüze görüşerek doldurmuşlardır.

Çalışmada eskiden ve halen uygulanmakta olan geleneksel halk ebeliği uygulamaları araştırılmış olup, modern ebelik uygulamaları ile örtüşenler dikkate alınmamıştır.

Veriler bilgisayar ortamında değerlendirilmiş, gösterimlerde yüzde dağılımı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada, görüşme yapılan yerel toplum liderlerinin %37.3'ü, doğum sırasında başvuru geleneksel uygulamalar arasında, gebenin oturularak, yardımcı kadınlardan birisinin arkasına geçerek kadına sarıldığı, gebenin karnına yukarıdan aşağıya doğru basarak masaj uyguladığını belirtmiştir.

Görüşülen kişilerin %33.3'ü, bölgelerinde doğumun kolay olması için alınan tedbirler arasında, kadının örülü saçlarının, düğümlü eşyalarının, kocasının ayakkabı bağı vb. düğümlerinin çözüldüğünü; %8.3'ü ise doğum yapmakta olan kadına kolay doğum yapan kadının elinden veya eteğinden su içirildiğini ya da bu kadının üzerindeki gömleğin ıslatılarak suyunun içirildiğini ve gebeye hamileliği boyunca ağır işler yaptırıldığını söylemiştir (Tablo 1).

Görüşme yapılan kişilerin %17.4'ü bebek eşinin (plasenta) düşmesini kolaylaştırmak için yeni doğum yapmış kadının ayağa kaldırılıp sıçratıldığını, %27.6'sı bebek eşinin zor düştüğü durumlarda, lohusanın karnına temiz sü-

Tablo 1. Gebelik ve doğum sırasındaki geleneksel uygulamalar

Doğum Zora Girdiğinde Yapılan Uygulamalar (n= 83)	Sayı	%
- Gebe kadının karnına bastırma, masaj yapma	31	37.3
- Gebe kadına merdiven çıkartıp indirme	10	12.0
- Bebek ters geliyorsa, ebenin eli ile bebeğin gelişini düzeltme	10	12.0
- Oda kapısına asılıp kuvvet aldirarak ikındirtma	9	10.8
- Şişe üfletme	8	9.6
- Gebe kadının üzerinde düğümlü bir şey olmamasına dikkat etme	6	7.2
- Diğer (samanlı su buharı üzerine oturtma, tuzlu su içirilerek öğürme hissini uyarma, yumurta kabuğu dövülerek sütle veya çayla içirilmesi vb.)	9	11.1

pürge ile bastırıldığını, %12.1'i doğum sonu ağrısı geçmeyen lohusanın günde üç kez sıcak samanlı suya girdirilip oturtulduğunu, %11.1'i lohusanın karnına eşek semeri bağlandığını, %8.3'ü ise lohusaya bebek eşinin yedirildiğini ifade etmiştir. Lohusaların (höllüğe) yatırıldığını (%47.9) bildiren kişilerin %46.7'si lohusanın kanının temizlenmesi ve %26.7'si lohusanın üşümemesi için höllüğe yatırıldığını, %17.1'i lohusayı kırk basmasından korumak için kırklı iki lohusanın karşılaştırılmadığını, %15.7'si lohusanın kırk gün dışarıya çıkarılmadığını söylemiştir (Tablo 2).

Görüşme yapılan kişilerin %18.5'i yeni doğum yapmış lohusalara, karnı şiş kalır, sancı yapar, üşütür, burç gelişir düşüncesiyle su ve sulu gıdalar verilmediğini, %26.4'ü gebe kadının balık eti, manda kaymağı vb. yiyecekler yerse, bebeğin ağzının açık kalacağına, vücudunun kemiksiz olacağına ve doğumunun bir yıl süreceğine inanıldığı için bu gebelere bu tür gıdaların yedirilmediğini belirtmiştir.

Yerel toplum liderlerinin %18.3'ü yenidoğan bebeğe yapılan geleneksel uygulamalar arasında; göbek kordonunun cam kırığı ve jilet ile kesildiğini, %32.6'sı göbek kordonunun kuruyup düşmesi için göbeğe penisilin tozu ekildiğini ve %53.8'i göbeğe toprak ufalayıp dökme, tükürme, anne sütü, tereyağı, zeytinyağı sürme gibi uygulamalar yapıldığını ifade etmiştir.

Görüşülen kişilerin %23.4'ü yenidoğan bebeklerin üç ezan vakti geçtikten sonra emzirildiğini, %62.5'i yenidoğan bebeklere ilk besin olarak şekerli su verildiğini bildirmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin %69.8'i, belde-lerde yenidoğan bebeklerin kırklama suyuna altın, gümüş, sarımsak, soğan kabuğu, tuz, 40'ar adet arpa, pirinç tanesi, taş vb. katılarak, üstüne kötü bir hastalık gelmesin, dışarıya çıkabilsin, kırk basmasın inancıyla kırklandığını, %25.3'ü bebekleri kırk basmasından korumak için et ve cünüp kadınların eve alınmadığını, bebeğin yastığının altına demir, ekmek, tuz, bıçak konulduğunu, %36.6'sı bebeğin dışarıya çıkarılmadığını, %16.9'u ise kırklı iki bebeğin karşılaştırılmadığını ifade etmiştir. Görüşülen kişilerin %51.1'i bebeği kırk bastığından şüphe edildiğinde nazarı değdiğine inanılan kişilerin sokak kapısı eşiğinden gizlice bir avuç toprak alınıp bebeğin odasının dört tarafına serildiğini, kişilerin %28.6'sı kırk basan bebeklere ocaktan alınan odun ateşinin art arda üç kez bebek başı ve gövdesi üzerinden geçirilerek yatağın altındaki su dolu tas içine atıldığını, kişilerin %14.3'ü ise bebeğin kundağı ile tuvalette ters tutularak ve üzerine bir muşamba geçirilerek tepesinden aşağıya bir maşrapa su boca edildiğini bildirmiştir (Tablo 3).

Görüşme yapılan kişilerin %44.4'ü yenidoğan bebeklerin, pişik olmaması, büyüdüklerinde

Tablo 2. Lohusalık dönemindeki geleneksel uygulamalar

Geleneksel Uygulamalar	Sayı	%
Bebek eşinin düşmesini kolaylaştırmak için yapılan uygulamalar (n= 59)		
- Kadının ayağa kaldırılıp sıçratılması,	10	17.5
- Süpürge ile lohusanın karnına bastırılıp masaj yapılması,	9	15.8
- Lohusaya şişe üfletilmesi,	9	15.8
- Lohusanın ağısına saçlarının sokularak kusturulması,	6	10.5
- Bebek eşinin el ile çekilip çıkartılması,	4	7.0
- Diğer (toz biberle hapsiştirilmesi, lohusanın altına toprak serilmesi, kordonun ucuna bağlanan ipin diğer ucunun lohusanın sağ ayak bileğine bağlanması vb.)	19	33.4
Lohusayı höllüğe yatırma nedeni (n=15)		
- Kanının temizlenmesi için,	7	46.7
- Üşümemesi için,	4	26.7
- Kanamanın durması için,	2	13.3
- Diğer (sancı olmasın, pis lekeleri toprak alsın vb.)	2	13.4
Lohusayı albasmasından korumak için yapılan uygulamalar (n=44)		
- Lohusanın yatağına kırmızı-mavi bez bağlanması,	25	56.8
- Lohusa ziyaretine gelenlere kırmızı şerbet ikram edilmesi,	5	11.4
- Lohusanın yatağının yanına temiz süpürge konması,	4	9.1
- Diğer (loğusa yatağı üzerine erkek paltosu atılması, sabaha kadar ışıkların söndürülmemesi, orak ucuna soğan saplanarak kapının arkasına asılması vb.)	10	22.7

terinin kokmaması için Peygamber'in sünneti gereği tuzlandığını, %37.0'ı bebeklerin pişik olmaması, bez yıkama ve temizlemeden kurtulmak, sancıyı alması, tahta beşikte yatan bebeğin etlenmesi, gelişmesi için höllüğe (elenmiş, ısıtılmış, soğutulmuş toprak) yatırıldığını beyan etmiştir (Tablo 3).

Görüşülen kişilerin %59.6'sı bebeklerin, bacakları düzgün olsun, çaplı olmasın, ellerini hareket ettirince korkmasın, asabi ve hareketli olmasın diye kundaklandığını, %54.5'i sarılıktan korumak için bebeklerin yüzüne sarı yazma örtüldüğünü, %10.9'u bebeklerin alına balmumu ile altın yapıştırıldığını, %32.7'si bebeğe tatlı türü yiyeceklerin verildiğini, anne ve babasının altın yüzüklerinin bebeğin üzerine

takıldığını ifade etmiştir. Görüşülen kişilerin %24.4'ü bebek sarılık olduğunda, kaşının arasının temiz bir jilette çizilerek sarılığının kestirildiğini, %13.0'ı kundağın arasına Kur'an-ı Kerim arasında bekletilmiş-okutulmuş ekmek konularak bebeğin üç gün üç gece gezdirildiğini, %8.9'u bebeğe kendi idrarının içirildiğini, %11.1'i bazı otların kurutularak bebeğin bu otlara sarıldığını bildirmiştir (Tablo 2). Kişilerin %35.1'i pamukçuk olan bebeklerin dil ve damağının dut şurubuna batırılmış anne saçı ile silindiğini, ağzına tükürüldüğünü, %5.6'sı bebeğin ağzına çivit, şeker ve tebeşir tozu sürüldüğünü bildirmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin %9.3'ü bebeklere ishal olduğunda anne sütü verilmediğini,

Tablo 3. Beldelerde yenidoğan bebeğe yapılan geleneksel uygulamalar

Geleneksel Uygulamalar	Sayı	%
Yenidoğan bebeğin göbek kordonunu kesmek için kullanılan araç-gereçler (n=60)		
- Makasla	43	71.7
- Cam kırığı, jilet	11	18.3
- Ustura, bıçak	3	5.0
- Diğer	3	5.0
Göbek kordonunun kuruyup düşmesi için yapılan uygulamalar (n=52)		
- Penisilin tozu ekilir	17	32.6
- Kahve veya bez yakılıp külü un gibi ufalanıp göbeğe ekilir	5	9.6
- Tahta çürüğü un gibi ufalanıp, tavada kavrulur göbeğe ekilir	1	1.9
- Göbeğe çıra külü ekilir	1	1.9
- Diğer (zeytinyağı, tereyağı ile yağlanır, toprak ufalanıp dökülür, süt kaymağı sürülür, göbeğe tükürülür, anne sütü sağılır vb.)	28	53.8
Doğum sonrası besleme zamanı (n=59)		
- İlk yarım veya bir saat içinde	31	66.0
- Bir ezan vakti geçtikten sonra	12	25.5
- Üç ezan vakti geçtikten sonra	14	30.0
- 24 saat sonra	2	4.3
Yenidoğan bebeğe ilk beslenmesinde verilen besin maddeleri (n=56)		
- Şekerli su	35	62.5
- Şekerli pelte	1	1.8
- Diğer (yumurta sarısı ile zeytinyağı karışımı)	20	35.7
Yenidoğan bebeği tuzlama nedeni (n=24)		
- Büyüyünce teri kokmasın diye	11	45.8
- Sünnet olduğu için	9	37.5
- Pişik olmasın diye	4	16.7
Yenidoğan bebeği toprağa sarma nedeni (n=20)		
- Pişik olmaması	7	35.0
- Sancıyı alması, çocuğun iyi gelişmesi	3	115.0
- Üşümemesi	2	10.0
- Diğer (tutma kolaylığı, kol ve bacaklarında çıkık olmaması, asabi olmaması, iyi uyması, korkmaması vb.)	8	40.0
Sarılığı olan yenidoğan bebeğe yapılan uygulamalar (n=45)		
- Kaşın arası temiz bir jilette çizilerek sarılığın kestirilmesi	11	24.4
- Parmakların arası jilette çizilerek sarılığın kestirilmesi	4	8.9
- Bebeğe kendi idrarının içirilmesi	2	4.4
- Diğer (bir ot kurutulmuş bebeğin bu ota sarılması, Kur'an-ı Kerim arasında bekletilerek okutulmuş ekmeğin kundak arasında üç gün üç gece gezdirilmesi, camız yoğurdu yedirilmesi vb.)	28	62.2
Yenidoğan bebeğe kırk basması nedeniyle yapılan uygulamalar (n=21)		
- Ocaktan alınan odun ateşinin art arda üç kez bebeğin başı ve gövdesi üzerinden geçirilmesi,	6	28.6
- Muşamba geçirilmiş bebeğin üzerinden tuvalette bir kap su dökülmesi	3	14.3
- Üç gün ezan vakti mezarlığa yatırılması,	2	9.5
- Diğer (ölü suyu ile yıkanması, kırk taş toplanıp kırklanması, eşek sütü içirilmesi, hocaya götürülmesi, bebeğin delikli taştan geçirilmesi vb.)	10	47.6

%25.0'ı bebek ateşlendiğinde üzerinin sıkıca örtülerek terletildiğini, %20.4'ü bebeğin göğsüne kül ve kepek konulduğunu, %5.6'sı bebeğe keçi sütüne batırılmış, kurutulmuş bez sarıldığını ifade etmiştir.

Görüşülen kişilerin %33.8'i pişik olduğunda bebeklere pudra sürüldüğünü, %9.3'ü kına tozu ekildiğini veya yumurta sarısı sürüldüğünü, %3.7'si sidikli toprak sürüldüğünü söylemiştir.

Görüşme yapılan kişilerin %52.0'ı çocuğu olmayan kadınlar için yapılan uygulamalar arasında; hocaya yazdırıldıktan sonra yarısını kocasının yediği meyvenin diğer yarısının kadına yedirildiğini, %24.0'ı kısır kadının rahmine tarçın, karanfil, anason, kuyrukyağı, soğan, kütükte dövülmüş yağlı et sıyrıntısı ile karabiber karıştırılarak hazırlanan merhem konulduğunu bildirmiş, %23.0'ı istenmeyen gebeliklerden korunmak için, kadının yemeklerine katırtırnağı, bal veya atsineği konularak yedirildiğini, %23.0'ı kadının cinsiyet organına limon, şap, limontuzu, nişadır, göztaşı, ebeğömece, çorap şişi, tavuk tüyü, çuvaldız ve çöp konulduğunu ifade etmiştir (Tablo 4).

Sonuç ve Öneriler

Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Afrika ülkeleri ve İspanya'da modern tıbbın yanı sıra geleneksel tıbbi uygulamalar yaygın olarak kullanılmaktadır ve uygulama yetkisi için ilgili kurumlarca lisans ve sertifika belgesi verilmektedir (11,12). Ülkemizde de başka ülkelerde olduğu gibi geleneksel tedavi yöntemleri yaygın olarak özellikle kırsal alanda kullanılmakta; ancak bu uygulamalar hiçbir denetime, izne tabi tutulmamaktadır (13). Sağlık hizmetlerinden ve teknolojik yeniliklerden yeterince yararlanamayan, maddi imkânsızlık veya başka sebeplerle doktora gidemeyen veya gitmek istemeyen kırsal alandaki toplum, çareyi geleneksel uygulamalara başvurmakta bulmuştur. Ülkemizde yapılan çalışmalarda, geleneksel uygulamaların varlığı ve yaygınlığının ekonomik ve kültürel düzey ile yakından ilişkili olduğu bulunmuştur. Kırsal bölgede yaşayan halkın sosyoekonomik ve eğitim seviyesinin düşüklüğü, hastanelere ve sağlık çalışanlarına ilişkin olumsuz yaşantı ve deneyimleri geleneksel uygulamalara yönelimi artırmıştır (13,14). Fontan ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada, sosyoekonomik faktörlerin halk yapımı

Tablo 4. Aile planlaması ile ilgili geleneksel uygulamalar

Geleneksel Uygulamalar	Sayı	%
Çocuğu olmayan kadın için yapılan uygulamalar (n=25)		
- Hocaya yazdırılan ve yarısını kocasının yediği meyvenin diğer yarısının yedirilmesi	13	52.0
- Kısır kadının rahmine tarçın, karanfil, anason, kuyrukyağı, soğan, kütükte dövülmüş yağlı et sıyrıntısının karabiber ile karıştırılarak elde edilen merhem konulması	6	24.0
- Yeni doğum yapmış lohusanın baharat serpilmiş sıcak eşi üzerine oturtulması	3	12.0
- Kısır kadına arpa buğusuna oturtulduktan sonra zambak içirilmesi	2	8.0
- Diğer (kadının karnına çömlek vurulması vb.)	1	4.0
İstenmeyen gebelikten korunmak için yapılan uygulamalar (n=52)		
- Kadına, yemeklerine katırtırnağı, bal veya atsineği konularak yedirilmesi	12	23.0
- Kadının cinsiyet organına limon, şap, limontuzu, nişadır, göztaşı, ebeğömece, çorap şişi, tavuk tüyü, çuvaldız ve çöp konulması	12	23.0
- Diğer (ağır yük kaldırtma, duvardan atlatma, kuş pisliğinin kaynatılıp içirilmesi, rahme toprak konması, soğuk suyla taharetlenme vb.)	28	53.8

ilaçların kullanımını etkilediği ve genellikle yok-sul toplumların varsıl toplumlara göre geleneksel tedavi yöntemlerini daha çok kullandıkları ve benimsedikleri tespit edilmiştir (11). Kayseri ilinde 20 kırsal alan sağlık ocağı bölgesinde geleneksel halk ebeliği uygulamaları hakkında yapılan bu çalışmada, faydalı olmasa da zararı da olmayan uygulamaların yanında, sağlığa zararlı geleneksel tutum ve davranışların önemli boyutta olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda saptanan gebenin, hamileliği süresince ağır işlerde çalıştırılması, tavuk, balık, keçi eti ve manda kaymağı yedirilmemesi, eşi düşmeyen lohusanın, ayağa kaldırıp sıçratılması, karnına eşek semeri bağlanması, bebek eşininin yedirilmesi, su ve sulu gıdaların verilmemesi, höllüğe yatırılması, infertil kadınların rahmine ev yapımı merhemler konulması ve yenidoğan bebeklerin üç ezan vakti geçtikten sonra emzirilmesi, ilk besin olarak şekerli su verilmesi, ishal olan bebeğe anne sütü ve sıvı gıdalar verilmemesi, ateşi yükselen bebeğin üzerinin sıkıca örtülerek terletilmesi, sarılığı olan bebeğin sarılığının jiletle kestirilmesi, kendi idrarının içirilmesi, göbek kordonunun cam kırığı, jilet vb. ile kesilmesi, göbeğe penisilin tozu ekilmesi, tükürülmesi, toprak dökülmesi, bebeğin tuzlanması, höllüğe yatırılması, sıkıca kundaklanması gibi denetimsiz ve ilkel uygulamaların günümüzde ve gelecekte mevcut sağlık sorunlarına yenilerini ekleyeceği, erken tedaviyi geciktireceği ve toplumun sağlık sorunlarını daha da karmaşık hale getirebileceğini düşünmekteyiz. Daha sonraki çalışmalarda geleneksel uygulamalara bağlı gelişen sağlık zararlarının ölçülmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği kanısındayız.

Sonuç olarak, toplum içinde yanlış şekillenerek yerleşmiş geleneksel uygulamaların değiştirilmesi ve halka olumlu sağlık davranışları kazandırılması ciddi, sürekli bir çabayı ve uzun yılları gerektirmektedir. Geleneklerde kökünü bulan, bilgisizlik ve yanlış bilgilendirme sonucu gelişen-yerleşen ve kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel uygulamaların fiziksel, ruhsal

ve sosyal sağlığa getirdiği zararların somut örneklerle gösterilebilmesi, sağlık çalışanlarının istendik sonuca yine bireylerin kendi yaşantısı yoluyla ulaşmalarını sağlayacaktır. Toplumun sağlıkla ilgili davranışlarını geliştirebilmek için, sağlık profesyonellerinin bu tür davranışların arkasında hangi kültürel etmenlerin yer aldığını bilmesi, en azından anlamaya çalışması gerekmektedir (15). Sağlık hizmetlerinin çağdaş tıp anlayışı kadar, kültürlere de uygun olarak sunulması gereği vardır. Kültürel özellikleri dışlayan sağlık hizmet modeli toplum tarafından benimsenemez (16). Toplumla bire bir iletişim içerisinde olan sağlık profesyonellerinin topluma yönelik bakım hizmetlerini planlamadan önce, hizmet götürülen toplumun bu tür uygulamalarını tanımaları, bireylerin sağlık davranışlarını etkileyecek sosyokültürel özelliklerini bilmeleri, sağlığı olumsuz yönde etkilemeyecek uygulamaların medikal tedaviyle birlikte kullanımına izin vermeleri, hizmetin etkinliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Diğer taraftan sağlık güvencesi olmayan kişilerin sosyal sigorta kapsamına alınması, sağlık eğitimi yoluyla halkın sağlığa zararlı geleneksel uygulamaların etkileri konusunda bilgilendirilmesi ve sağlık hizmetlerinden yararlanımın bir yaşam tarzı şekline getirilmesi ile değişim sürecini hızlandırabiliriz.

Kaynaklar

1. *Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1996. No:1800.
2. Aksayan S. *Çocuk sağlığına ilişkin geleneksel inanç ve uygulamalar*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Programı Bilim Uzmanlığı Tezi. Ankara; 1983.
3. Bayık A, Bahar Z. *Doğurgan çağdaki kadınların geleneksel uygulamalarına ilişkin bir çalışma*. Ege Üniversitesi HYO Dergisi 1985;1(1):1-12.
4. Spector RO. *Culturel Concepts of Womens Health and Health Promoting Behaviors*. JOGNN 1995;241-5.
5. Tükdoğan O. *Doğu Anadolu'da Halkın Sağlık, Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması, Erzurum'da Bir Kasabanın Medikal, Sosyolojik Yapısı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi; 1974.

6. Kurdahi Zahr L, Hattar Pollara M. Nursing care of arap children: cosideration of cultural factors. *Journal of Pediatric Nursing* 1998;13(6):349-55.
7. Engin R. Erzurum ve yöresinde infertilite ile ilgili geleneksel inanç ve uygulamaları. Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum Kadın ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum; 2000.
8. Aşkın R. Yaşlanma sorunları: Psikiyatrik yaklaşım. *Prognoz* 1997;1(3):148-53.
9. Karadakovan A. Türk Kültüründe sağlık uygulamaları ve kalite. *Hemşirelik- Ebelik Eğitim ve Uygulamalarında Kalite Sempozyumu Kitabı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi; 3-5 Haziran 1998:12-25.
10. Miraldi E, Ferri S, Mostaghimi V. Botanical drugs and preperations in the traditional medicine of West Azerbaijan (Iran). *Etnopharmacol* 2001;75(2)3:77-8.
11. Lee M, Tracy S, Fontan A, et al. Home based therapies for the common cold among European American an-dethnic minority families. *The interface between alter-native/complemantary and folk medicine. Pediatrics & Adolescent Medicine* 1998; Nov 1998.
12. Baer RD, Bustillo M. Caida de mollera among children of Mexican migrant workers implications for the study of folk illnesses. *Med Antropol Q* 1998;(6).
13. Karakoç KÖ, Dayı FF, Oto R. Çocuk cerrahisi servisinde yatan hastaların ebeveynlerinin anksiyete düzeyleri ve bazı sosyo-demografik özelliklerle ilişkisi. *Hemşirelik Forumu* 2001;2(3):32-6.
14. Yurdakul M, Vural G. Geleneksel yöntem kullanma nedenleri ve hemşirelerin aile planlaması hizmetlerinde etkinliği. *Sağlık ve Toplum* 2001;1(3).
15. Henkle JO, Kennerly SM. Cultural Diversity. A resource in planning and implementing nursing care. *Public Health Nurs* 1990;(7):145-9.
16. Dirican R. *Toplum Hekimliği*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.